

Operation Själland augusti 1658.

Den svenska och danska historieskrivning, som sysslat med Karl X Gustavs anfall mot Danmark i augusti 1658, har främst varit inriktad på frågan om orsakerna till fredsbrottet och det därmed nära sammanhängande problemet, om konungen ägde rättmätiga skäl att på nytt angripa Danmark¹. På dansk sida har man dessutom ägnat stor uppmärksamhet åt de försvarsåtgärder, som vidtogs i Köpenhamn för att hindra en erövring av staden². De svenska militära operationerna och problem förknippade därmed såsom anfallsplanens uppläggning, orsakerna att Köpenhamn inte genast stormades etc., har däremot hållits i bakgrunden.

På svensk sida har det varit ett angeläget önskemål att i görligaste mån söka frita Karl X Gustav från beskyllningen att ha börjat ett rent erövringskrig. Man har försökt klargöra orsakerna till kriget och visa, att konungen haft giltiga skäl för anfallet. De för svenskarna föga framgångsrika militära operationerna har inte kunnat väcka samma intresse. De har kommit att ses mot bakgrunden av de lysande krigsbragderna under det första danska kriget. Jämförd med Tåget

---

¹ Se t. ex. J. A. af Geijerstam, Om orsakerna till konung Carl X Gustafs anfall på Danmark i augusti 1658. Stockholm 1854; F. F. Carlson, Sveriges historia under konungarne af pfalziska huset I, Stockholm 1855; J. A. Fridericia, Adelsvældens sidste Dage. København 1894; L. Blomgren, Ägde Karl X Gustaf rättmätiga och giltiga skäl för sitt fredsbrott i augusti 1658? Redogörelse för Högre allmänna läroverket i Vänersborg, Bilaga, Vänersborg 1907.

² Se t. ex. Fridericia, s. 353 ff.; Mindeskrift i Anledning af 250-Aarsdagen for Stormen paa København 10—11 Februar 1659. København 1909; V. Christensen, Belejringen 1658—60 og Københavns Privilegier. Historiske Meddelelser om København 1909, Bd 2.

över Bält och den första invasionen på Själland har den andra landstigningen kommit att framstå som ett tämligen färglöst företag. Man har sökt den huvudsakliga förklaringen till misslyckandena i den enkla och schablonartade formeln: Över konungens krigföring vilade inte längre den beslutsamhet och djärvhet, som karakteriserade hans åtgärder under det första kriget mot Danmark. Han vacklade i sina beslut och tog intryck av sina generalers försiktigare råd¹.

I Danmark har givetvis det andra danska kriget framstått på ett helt annat sätt. Orättmätigheten i Karl X Gustavs företag har framhållits med skärpa. Straffet kom också; enigt, hjältemodigt och framgångsrikt kämpade danskarna denna gång mot erövraren, som hotade landets existens. Symbolen för denna kamp blev Köpenhamns tappra försvar och mottot de ord, som tillskrivits Frederik III: »Jeg vil dø i min Rede». Händelserna betraktades från dansk synvinkel. Arbetet på Köpenhamns vallar, borgarbevapningen, studenternas deltagande i stadens försvar o. s. v. har kommit i blickfånget. Karl X Gustavs militära planer och åtgärder har inte på samma sätt fångat intresset.

Någon djupare analys av dessa planer och åtgärder föreligger alltså varken från svensk eller dansk sida. Uppfattningen om dem baserar sig huvudsakligen på översiktligare granskningar, som företagits under 1800-talet av historiker som F. F. Carlson och J. A. Fridericia. Senare har visserligen Torsten Holm gjort en mera fördjupad undersökning, men i hans kortfattade framställning upptas inte hela eller ens större delen av frågekomplexet till behandling².

Den svenska anfällsplanens uppläggning och problemen i samband med dess genomförande kastar bl. a. ljus över Karl X Gustavs strategiska tänkande och är inte minst på grund därav värda ett närmare studium. De skall därför i det följande tas upp till närmare granskning.

---

¹ F. F. Carlson, s. 376, 378 f.; Fridericia, s. 363, 365.

² T. Holm, Några synpunkter rörande Karl X Gustavs planläggning av det andra kriget med Danmark. HT 1925.

II.

I februari 1658 stod Karl X Gustav på Själland. Danmark var slaget och den svenske konungen kunde i Roskilde föreskriva hårda fredsvillkor. De skånska landskapen, Bohus och Trondhjems län samt Bornholm kom under svenska kronan.

Fredstraktatens första paragrafer skapade ett slags preliminär allians mellan Sverige och Danmark. Tanken på en formlig defensivallians hade också väckts, och underhandlingarna härom och om vissa av fredstraktatens bestämmelser, som krävde förtydliganden, började redan i mars 1658 i Köpenhamn. Svenska delegater var riksrådet Sten Bielke och statssekreteraren Peter Julius Coyet. På dansk sida utsågs riksråden Aksel Urup och Peder Reedtz till kommissarier.

Underhandlingarna stötte genast på svårigheter. På svenskt håll syftade man till att knyta Danmark till Sverige i ett förbund, vars viktigaste syfte skulle vara att hindra holländarna att intränga i Östersjön. Redan i Roskildetraktaten stadgades, att främmande, fientliga flottor skulle utestängas från Östersjön. På svensk sida önskade man nu förtydliganden och närmare bestämmelser härvidlag. Danskarna däremot ville förklarligt nog inte uppge sitt gamla förbund med holländarna, och de stöddes på denna punkt kraftigt av den holländske ambassadören Conrad van Beuningen.

Då meningsskiljaktigheterna inte kunde överbryggas, uppgav Karl X Gustav allianstanken och sökte nå en mera begränsad överenskommelse med danskarna genom en birecess till Roskildefreden. Fortfarande kunde dock ingen enighet uppnås, och underhandlingarna drog ut på tiden. En nödvändig förutsättning för den svenske konungen var emellertid att vara säker för Danmark, när han skulle uppta kampen mot sina fiender på kontinenten. Under dessa förhållanden började Karl X Gustav alltmer göra sig förtrogen med tanken att med maktmedel betvinga Danmark.

De första säkra tecknen att konungen på allvar övervägt ett fredsbrott härrör från juni månad. Ett par brev till kommissarierna från mitten av månaden avslöjar en långt

mindre försonlig hållning än tidigare. Vid ett krigsråd i Flensburg den 20, dit konungen den 5 avseglat från Göteborg, förhörde han sig, vilket som vore bäst, antingen att släppa »dhe små sakerna, som nu disputeres i Danmark heller söka med macht til att obtinera sin rätt»¹. Rådsherrarnas svar är inte känt. Frågan togs emellertid på nytt upp under ett krigsråd den 24. Protokollet från detta möte återger en synnerligen intressant diskussion mellan konungen och riksamiralen Carl Gustav Wrangel, där riktlinjerna för ett anfall mot Danmark dras upp. Till sin karaktär är det ett konceptprotokoll, fört vid krigsrådet, vilket ger anteckningarna ett högt källvärde. Notiserna är nedtecknade i största hast, och den svårlästa texten har ibland en nästan stenografisk karaktär. Skrivaren har inte hunnit med att anteckna replikerna i deras helhet utan måst förkorta dem starkt. Det betydelsefulla protokollet har publicerats av Holm, men då läsningen på ett par punkter är felaktig eller tvivelaktig och hänsyn inte tagits till att vissa ord tillagts senare med annat bläck², är det nödvändigt att här återge det på nytt. Tilläggen markeras med kursiv.

NB. om D. krijget Secundo.

Prot. den 24 Junij 1658

NB. Danskes bref af den 20 Junij läsitt.

Prop. q(ui)d faciendum in hac tergiversatione. in antecessum p(ro)videre. sed expectare postam. *quae primam veniet.*

Wrang. Ambarquera i medelfart till Corsöör. fatta posto. 18 mijl *ifrån F(riedrichs)udde och Corsöör*

Rex. Non possumus omnes hostes 4 simul proffligare. *Wr cito finendum. Rex cum Polono paciscendum* Friedrichs-udde non possu(mu)s quittare, cum ibi dorsum vertendum.

ordres till Sp(er)lingh att resa till Wismar att pro-
viantera sikh.

An pedites Chilonio? *Hoc (oläsligt ord) suspicione minore veniant milites* Eq(ui)tes Neuburgo abeant. *castellis tueri classem ibi possumus.*

¹ Rådsprotokoll inför konungen 1656—59, RA; jfr Blomgren, s. 30 ff.

² Tilläggen har gjorts med brunt bläck, medan den löpande texten skrivits med ett mera svartaktigt.

- Wr. bäst i Middelfart och F(riedrichs)udde. om Hollandi komma.
ad declinandum ombrage, p(rae)mittera såsom en dessein på Pillau. additur Legatorum Brand. abitio.
- Rex. 3000 ryttare i Pomeran. hoc sufficit. store plattzar i G(reifswald och Stettin. *att hålla dem uti.* item stå i läger wijd Griiffenhagen, som (oläsligt ord)¹.
Uti F(riedrichs)udde 1000 knechtar, 1000 dragoner mz någre 1000 Ryttare. cum reliquo in Fionia. sic correspondentia ex Suecia.
- Rex. om med Caval. in Corsör och Flottan i Sundet?
Wr. iteravit om F.(riedrichs)uddes commoditet
- Rex. Si habemus Chronborg nemo securus in Sundo. item correspondentia med Stennbock. Hoc modo pax cum Polonis. Si modo Marieburgensis Palatinatus obligit cum littoribus. Videndum ne q(ui)sq(ua)m in Norvegia se figat. contra hoc fuit Wrangel, quod sc(ilicet) nemo *posset*
Sub sp(ec)ie mittendi copias in Livoniam, embarquera in Chijl, debarquera in Corsöör. Ut naves missae cum copijs in Livoniam huic proposito revertentur. habendi pedites 2000 (ändrat från 4000) ac totidem eq(ui)tes ad minimum. *huic expeditioni*
- Wr. Flottan i Sundet strax descenten är skiett i Corsöör
- Rex. R(yt)terne i Holsten gå till Jutland igen.
- NB. Rex. Si cum seriosos nos videntes inierint quae cupimus, an tunc ignoscendum
- Wr. et Baneer. Simul occasionem nocti erumpet rursus. hunc nobis pr(aeter) causam occasio bona, non negligenda sibi assecurandi.

Här slutar den egentliga diskussionen. I det följande nämns vilka anstalter som skulle vidtas: »Skrifwa till Ammiralitetet. Proviaintera specificerade skiepen. Löpa till Wismar till wijdare ordres» etc².

Den ende, som analyserat protokollet av den 24 juni, är Holm. Han söker klargöra, att konungen från början tänkt

¹ Ordet har motstått alla identifieringsförsök. Holm har »Streckning» (HT 1925, s. 274), vilket dock är omöjligt, emedan det varken stämmer med texten eller ger någon mening.

² Rådsprotokoll inför konungen 1656—59, RA. Jfr Holm, HT 1925 s. 274 f. — Den latinska texten har med Georg Wittrocks hjälp tolkats av Holm och angivits i noter.

sig en landstigning vid Korsör och inte vid Köpenhamn som F. F. Carlson menat¹. Holm kan också visa, att man från början utgått från att debarkeringen skulle ske i Korsör, och »att det inte är något vankelmod inför avgörandet, som påverkat konungens anfallsplan»². Holm kommer emellertid också in på motivet för valet av Korsör och de olika meningarna om embarkeringsplatsen. Hans uppfattning därvidlag kan inte biträdas.

Enligt Holm håller Wrangel på att ilastningen bör ske i Middelfart »hänvisande på den trygghet, varmed embarkeringen kan ske i det trånga Middelfartssundet, skyddat av Frederiksodde — *för den händelse, att holländarna komma*»³. Vad beträffar valet av Korsör istället för Köpenhamn, påpekar Holm bl. a., att konungen visste, att en holländsk flotta var att vänta. Dess mål skulle med all sannolikhet bli Öresund, »däremot torde det icke falla dess amiral in att söka sin motståndare i Stora Bält, särskilt så länge inte krig är förklarad». Konungen ville för sin del undvika krig med Holland. Från Korsör, »ryggsidan», kunde han överrumpla Köpenhamn »tämligen oberoende av en holländsk flotta i Sundet»⁴.

Vad som genast faller i ögonen i detta resonemang är en motsägelse. Wrangel skulle ha förordat Middelfart som embarkeringsort med tanke på fördelen därav, om holländarna dök upp, men strax efteråt räknar Holm med att det inte skulle falla holländarnas amiral in att söka sin motståndare inne i Stora Bält. Resonemanget håller inte på denna punkt. Om holländarna kunde väntas vid Middelfart eller Kiel kunde de givetvis också dyka upp i Stora Bält⁵. Överhuvudtaget är Holms argumentering för Korsör kontra Köpenhamn meningslös, sedan han konstaterat, att någon plan på en debarkering vid Köpenhamn inte förts på tal.

¹ Holm, HT 1925, s. 271 f. — F. F. Carlson menar (s. 376), att Karl X Gustav på grund av generalernas invändningar lät förmå sig att avstå från planen på en landstigning vid Köpenhamn till förmån för Korsör.

² Holm, HT 1925, s. 275 f.

³ *Ibiden*, s. 276. Kursiverat av Holm.

⁴ Holm, HT 1925, s. 276 f.

⁵ Jfr nedan s. 39 f.

Problemet måste på nytt tas upp till granskning. Uppmärksamheten bör därvid fästas vid konungens förslag att låta fotfolket gå från Kiel och rytteriet från Nyborg i stället för att inskeppa armén i Middelfart som Wrangel velat. Detta är ett viktigt moment i diskussionen. Den plan Karl Gustav härmed framkastar — till synes föds den under diskussionens gång — medför flera fördelar framför Wrangels förslag. Förutom att krigsfolkets samling skulle väcka mindre misstankar, om den skedde i Kiel, vanns en annan fördel. De beridna trupper på Fyn, som skulle delta i krigsoperationerna behövde inte först förflyttas västerut och sedan sjöledes österut till Själland utan kunde skeppas direkt den korta vägen från Nyborg till Korsör¹. Så mycket större var fördelen som det medförde särskilda svårigheter att frakta kavalleri en längre sträcka till sjöss.

Mot bakgrund härav är det inte svårt att förstå att Korsör valdes till debarkeringsplats. Det var den närmaste landstigningsplatsen på Själland för en armé fraktad från Middelfart² och den enda tänkbara naturliga urlastningshamnen för trupper, som skeppades både från Kiel och Nyborg.

Ett par andra omständigheter är värda att observera i protokollet. Konungen föreslog, att man skulle förlägga 3000 ryttare i Pommern. Vidare föreslogs — om av konungen eller Wrangel framgår inte klart — att Frederiksodde skulle besättas med 1000 man infanteri, 1000 dragoner och »någre 1000 ryttare». Resten av de trupper, som inte användes för anfallet, borde posteras på Fyn. Det är här fråga om rent defensiva åtgärder. Notiserna om Frederiksoddes besättande är av speciellt intresse. Redan i början av krigsrådet hade konungen fäst uppmärksamheten härvid: »Friedrichsudde non possu(mu)s quittare, cum ibi dorsum vertendum». Vid ett anfall mot Själland gällde det att ha ryggen fri. Frederiks-

¹ Det framgår inte helt klart, om konungen tänkt sig att sända hela rytteriet från Fyn eller blott de fyra regementen, som under mellankrigstiden förlagts dit.

² Att avståndet hade betydelse, framgår av Wrangels uppgift om hur långt det var mellan Frederiksodde och Korsör.

odde var en viktig stödjepunkt och nyckelpunkten för en övergång från Jylland till de danska öarna. Häri ligger förklaringen till att man i fästningen önskade en så stark besättning som den föreslagna ¹.

Konungens uttalande om Kronborg är också av intresse: »Si habemus Chronborg nemo securus in Sundo. item correspondentia med Steenbock. Hoc modo pax cum Polonis». Avsikten med den föreslagna erövringen av Kronborg har säkerligen i första hand varit att utestänga holländarna från Östersjön, och uppenbarligen var det också detta konungen främst åsyftade, när han framkastade idén att sända flottan till Öresund ². Men andra fördelar av betydelse kunde vinnas. Förbindelse kunde upprättas med generalguvernören, fältmarskalk Gustav Otto Stenbock i Skåne. Detta var bl. a. av vikt för överförande av förstärkningar till Själland. Slutligen fäste konungen uppmärksamheten på den centrala politiska vinst, som hägrade. Avstängdes Östersjön, kunde Polen utsättas för en handelspolitisk spärr och tvingas till fred utan svärdsslag. Säreget nog har man i forskningen helt förbisett denna utomordentligt viktiga punkt.

Planen på Kronborg har släktttycke med planen för transporten av trupperna. Det är i båda fallen fråga om åtgärder, som kombinerar flera fördelar. Konungen kastar fram idéer, som vittnar om stor uppslagsrikedom och fantasi, men

¹ Frederiksdoddes befästande hade konungen börjat tänka på redan under första danska kriget. J. Levin Carlbom, Karl X Gustav. Från Weichseln till Bält 1657. Tåget över Bält och freden i Roskilde 1658, s. 462. Stockholm 1910.

² Jfr Holm, HT 1925, s. 277. — Holm skriver om konungens uttalande om Kronborg: »År svensken herre över Sundet och dess båda stränder, särskilt det smala inloppet mellan Kronborg och Hålsingborg, skall sannolikt den holländska krämarförsiktigheten verka därhän, att flottan vänder tillbaka, och intet krigstillstånd kommer att inträda — så har Karl Gustav resonerat och detta för visso ej utan skäl» (ibidem). Hypotesen är verklighetsfrämmande och harmonierar illa med Karl Gustavs realistiska militära tänkande. I en not påpekar dock Holm under hänsynstagande till A. Munthe (Sjömaktens inflytande på Sveriges historia 2, s. 507 f.): »För konungens uppfattning har Kronborgs besittning synbarligen betytt mera än blott en psykologisk hämsko på holländarna. Kronborgs kanoner hava sannolikt tillmätts en större skottvidd än de i verkligheten ägde». Holm, HT 1925, s. 277 not 1.

målsättningen är hela tiden klart realistisk. Han lägger också i dagen försiktighet och förutseende. Försiktigheten visar han såtillvida som han redan från början tänker på försvarsåtgärder mot anfall i ryggen, förutseendet röjer sig i den inledande propositionen: »in antecessum providere sed expectare postam quae primam veniet». Något beslut att angripa Danmark var ingalunda fattat, men konungen ville på förhand träffa anstalter för att vara beredd på en möjlig utveckling till fredsbrott.

III.

I enlighet med det beslut att i förväg vidta lämpliga åtgärder, som fattats vid krigsrådet den 24 juni, utgick under den närmaste tiden en rad order och befallningar¹.

Det framgår emellertid av protokoll och av brev från slutet av juni, att konungen nu också övervägt möjligheten att rikta anfallet åt annat håll. I protokollet från ett krigsråd den 26 heter det t. ex. i propositionen: »om gå åht Polen eller i Tyskland». Protokollet avslöjar planer på erövringar i Tyskland. Men det framgår, att konungen inte släppt tanken på Danmark, särskilt av några rader i slutet av protokollet, där det bl. a. heter: »NB. Corsöör posto, och hindra att knechtarne intet koma in i Kiöpenhamn»².

Med juli månads början koncentreras konungens planer åter på Danmark. Regimenten på Fyn, som fått befallning att lämna ön, får nu order att stå kvar³. Den 7 juli håller konungen rådsmöte på Gottorp och ett formligt beslut fattas att angripa Danmark, såvida kommissarierna i Köpenhamn inte redan kommit till överenskommelse med danskarna. Den närmast följande veckan håller Karl X Gustav visserligen möjligheten öppen för en ny omläggning av planerna, men därefter blir beslutet oåterkalleligt. I ett brev av den 15 juli

¹ Se bl. a. order till major Sperling 24/6 och till amiralitetet 25/6 och 5/7 1658, RR. Jfr slutet av rådsprotokollet ovan s. 26.

² Rådsprotokoll inför konungen 1656—1659, RA; jfr Blomgren, s. 35 ff.

³ Karl Gustav till H. Horn, A. von Weyher och F. von Fersen 1/7 1658, RR.

för konungen Wrangel »til sinnes hvadh emellan oss senast munteligen bleef aftaalt». Wrangel skulle rätta sig därefter, »emådan wij ock wijdh thet, som tå beslöots, fasteligen förblifver och oss af ingenting wijdare irra låta»¹. De förtäckta ordalagen är typiska för korrespondens och ordergivning vid denna tid. Överraskningen var ett viktigt moment i det förestående angreppet, och onödiga upplysningar borde inte anföras pennan.

Den 18 juli avgick en ny skrivelse till Wrangel, med vilken följde ett memorial innehållande detaljerade instruktioner för det planerade anfallet². Memorialet till Wrangel var en synnerligen viktig handling. Anfallsplanen måste under alla omständigheter hållas hemlig. I brevet, med vilket memorialet följde, skriver konungen: »Wij sende nu Edher, Troman, Her Ammiral, här hoss gående memorial, dher efter Wi i nådher wilja at I werket medh dhet första begynna skola. Och efter dhet fordras en stor försigtigheet, att desseinen dher af icke i otijdh uthkommer, så tilltroo Wij Edher nådeligen, att dhet wål mesnageras, behållandes I sielfwe dhetta memorialet hoos Edher, så att hwarken Edher secreterare eller någon annan dher öfwer kommer. Dher medh I fulgöre Wår nådighe wilje». Memorialet anförtroddes heller inte en vanlig kurir. Det sändes med en av konungens egna drabanter³.

Också för oss är memorialet av den 18 juli en synnerligen viktig handling. Det är jämte protokollet av den 24 juni huvudkällan för vår kunskap om den strategiska uppläggningsen av anfallet mot Danmark.

I första delen av memorialet, som är uppsatt i olika punkter, instruerades Wrangel att bege sig till Kiel sjöledes medtagande de färjeskepp, som fanns vid Middelfart och i Stora Bålt. Några få skepp skulle lämnas kvar i Middelfart

¹ Karl Gustav till Wrangel 15/7 1658, RR.

² Karl Gustav till Wrangel 18/7 1658, C. G. Wrangels brevväxling med svenska kungl. personer, Skoklostersaml., RA.

³ Wrangel till Karl Gustav 23/7 1658, C. G. Wrangels brevväxling med svenska kungl. personer, Skoklostersaml., RA.

eller Frederiksodde för att kunna överskeppa ryttare och hålla förbindelsen öppen mellan Fyn och Jylland. Vidare bestämdes, vilka regementen som skulle kvarstanna och vilka som skulle medfölja Wrangel till Kiel. Ett viktigt moment i början av memorialet är den uppmärksamhet, som ägnas Frederiksodde. Generalmajor Adam von Weyher skulle föra kommando i fästningen. Särskilt manskap skulle förläggas dit, och kommandanten skulle se till, att spanska ryttare och palissader, som fanns i fästningen, bevarades.

I den femte punkten möter några av de intressantaste anteckningarna i memorialet. »Så snart Gref Wrangel ankommer til Kijl», heter det, »så och dhe swenske och finske regementerne, så måste man genast tilsee, huru mycket fourage af höö uthi tijdh kunde anskaffas. Item och att dhe regementer medh en hast måtte kunna springa. Item och dher något fattas, sådhant uthi tijdh anskaffas så af provision för hästar och folck, och alltså medh första godha wind gå efter aftalet fort, tagandes the bästa knechtar, och som bekende äro uppå dhen anländningen, uthi dhe små fahrkoster att löpa för uth, och alltså göra descente, tagandes posto dher bäst synes».

Den femte punkten i memorialet till Wrangel för tankarna till vår egen tids landstigningsoperationer. Utvalt fotfolk, som var förtroget med landstigningsplatsen, skulle segla i förväg i små farkoster, landstiga och fatta posto, där det bäst kunde ske. Sedan brohuvudet väl var upprättat skulle snabbförband i form av kavalleri landsättas. Man måste se till att proviant för hästar och ryttare i tid anskaffades och medfördes; det var av vikt, att dessa rytteriregementen »medh en hast måtte kunna springa»¹. Konungens avsikt var, att dessa förband skulle göra en snabb stöt mot Köpen-

---

¹ Konungens önskan var, att kavalleriets styrka skulle ökas. I punkt 6 instruerades Wrangel bl. a. att vid sin ankomst till Kiel meddela konungen, om kavalleriregementena kommit, när han var färdig att gå till sjöss, hur många skepp, som fanns för kavalleriet och hur många som kommit, »så att man kunde taga någre flere ryttare såsom K. M.tz lijfcomp. eller Grefwen af Waldecks regementen».

hamn och gå den övriga armén i förväg. Det framgår otvetydigt av inledningen till punkt 7 i memorialet: »Om Vår Herre gifwer K. M:t dhen lyckan att kunna först fatta posto, måste cavalleriet genast settias först til lands, och när dhe fyra regementer allenast äre debarquerade, måste dhe gå geradhe uppå Köpenhamn löst att uppassa allt hwad til Köpenhamn will».

De fyra kavalleriregementenas uppgift var att hindra det danska krigsfolket att samlas till Köpenhamn. Memorialets instruktion på denna punkt harmonierar väl med uppgiften i protokollet den 26 juni: »NB. Corsöör posto, och hindra att knechtarne intet koma in i Kiöpenhamn»¹. Men det fanns också en annan anledning att söka avskära förbindelsen till Köpenhamn. Det var av vikt att hindra tillförseln av livsmedel till staden, detta även med hänsyn till den svenska armén, som endast kunde förses med proviant för en kortare tid och i hög grad var beroende av vad Själland kunde bjuda. I en order kort efter landstigningen till greve Claës Tott, som anförde en del av stöttrupperna, inskräftes också, att man måste söka hindra tillförseln av livsmedel till Köpenhamn².

I fortsättningen av punkt 7 ges instruktioner, hur landstigningen i övrigt skulle ske: »I medler tijdh setties dhet öfrige rytteriet öfwer ifrån Fyhnen til Zeeland medh dhe små fahrkoster och såsom infanteriet stijger uthaf skepen, eller och dher så monge skepp wore, att flottan icke hadhe orsak att uppehålla sig lenge, så wore bäst, att alt infanteriet sattes uppå dhe små fahrkoster, och att flottan, uthan att uppehålla sigh lenge, går geradhe til sundet».

Ordet »såsom» i det anförda stycket är synonymt med »i det att» och hänger samman med den föregående satsen. Meningen blir då klar. Medan det kavalleri, som förts från Kiel, steg iland och stötte fram mot Köpenhamn, skulle det rytteri, som fanns på Fyn, fraktas över Stora Bält på mindre farkoster och infanteriet samtidigt landstiga. Om det emellertid fanns tillräckligt med småbåtar, borde hela infanteriet

¹ Jfr ovan s. 30.

² Karl Gustav till C. Tott 8/8 1658, RR.

transporteras på dessa för att inte flottan skulle kvarhållas länge i Stora Bält utan kunna gå direkt till Öresund.

I den åttonde punkten planeras operationerna efter det att huvuddelen av armén förts iland. Wrangel skulle »gå rette vägen fort sökandes uthi en hast emportera stadhen (æ: Köpenhamn) och flottan». För att fotfolket hastigt skulle kunna följa kavalleriet borde vagnar rekvireras. »Så snart Köpenhamn emporterat är, måste Croneburg genast attaqueras», heter det vidare. Halva infanteriet borde sedan provianteras på 10 à 12 veckor för att snabbt fraktas sjövägen till »Christiania uthi Norje att emportera thet». Även kavalleri till ett antal av 4 à 500 skulle medfölja. Avslutningsvis heter det i denna punkt, att »alle præparatoria af swåra stycken (måste) wara widh handen til at fulgöra en sådhan dessein, jempte godt artillerifolek måste tagas medh, så (ock) petarder. För alting måste all dhen spannemål, som finnes uthi Köpenhamn, wäl tagas uthi acht och förwaras til arméens och flottans provision».

Vid en genomgång av memorialet konstaterar man genast, att det inte förutsätter konungens närvaro vid företaget¹. Karl Gustav har också i fortsättningen räknat med att operationen skulle kunna ledas av Wrangel. En order av den 26 juli klargör detta. Konungen skriver: »Steller jagh nu till Eder egen dijudication, huru snart I kunne effectuera then bekende desseinen, och så snart dhe skeppen, som nu här ifrån gångne ähre, komma till Eder och I något så när medh proviant kunne wara försedde, I tå uthan at förwänta min wijdare ordre eller min ankompst, gånger uthi Jesu nampn fort»².

För konungen var det viktigare att operationen fortast möjligt påbörjades än att han själv kom att leda den. Att

¹ F. F. Carlsson, s. 373.

² Karl Gustav till Wrangel 26/7 1658, RR. — I en annan order till Wrangel från samma dag heter det bl. a.: »den ob wir zwar an kunftigen Donnerstage von hinnen ufzubrechen und zu Euch nacher Kiel zu kommen vermeinet, so durfet Ihr doch weder die Embarquirung noch sonst etwas biss zu unser Ankunfft ufhalten besondern alles unser unerwartet befodern». RR.

han trots allt kom att stå i spetsen för företaget, berodde på att Wrangel genom motvind och stiltje blev fördröjd på vägen från Middelfart¹.

Jämför man utkastet till anfallsplanen av den 24 juni med den detaljerade planen av den 18 juli frapperas man av hur nära utkastet följts. I nästan alla huvudpunkter följer och vidareutvecklar memorialet de idéer, som förts fram av konungen vid krigsrådet i Flensburg. Den enda större avvikelse, som det kan vara fråga om, gäller rytteriets transport. Konungen har möjligen ursprungligen tänkt sig att transportera hela arméns kavalleri från Fyn². Har så varit fallet, har han dock ändrat sig och avser nu att låta fyra regementen därav skeppas från Kiel. Förklaringen är inte svår att finna. Praktiska skäl dikterade i detta fall en omläggning.

Redan från början har konungen uppenbarligen varit på det klara med kavalleriets viktiga funktion vid landstigningen. »Om med caval. in Corsör och flottan i sundet»? heter det i ett av konungens förslag vid krigsrådet den 24 juni. Men när den detaljerade planen utarbetades stod det klart, att om kavalleri genast skulle landsättas, detta måste följa flottan från Kiel. Upprättandet av brohuvudet och den efterföljande debarkeringen av snabbförbanden utgjorde synnerligen viktiga moment vid landstigningen. Det var av vikt, att de noga samordnades och därför naturligt, att båda utfördes av en och samma huvuddel av hären och inte fördelades på olika kontingenter, som skulle gå från Kiel och Nyborg. Då man var helt beroende av vind och väder, kunde man inte utsätta en bestämd tid för två olika operationer till sjöss. Huvuddelen av flottan måste först anlända till Korsör, innan överförandet av trupperna från Fyn kunde börja. Av dessa skäl beslöts, att de rytteriregementen, som först skulle landsättas, skulle medfölja flottan från Kiel. I övrigt fasthölls den gamla planen såtillvida som det bestämdes, att det övriga kavalleriet skulle fraktas över Stora Bält.

¹ Wrangel till Karl Gustav 29/7 1658, C. G. Wrangels brevväxling med svenska kungl. personer, Skoklostersaml., RA.

² Jfr ovan s. 28 not 1.

Anfallsplanen framstår i det närmaste fix och färdig redan vid rådsmötet i Flensburg den 24 juni. Vid den detaljerade utformningen behövde den inte i väsentligheter ändras. Operationen var skickligt upplagd med sina olika, delvis samordnade moment. Vad man främst fäster sig vid är konungens ständigt inskräpta krav på skyndsamhet. Det motiverades av den betydelse, som låg i att planen utfördes snabbt; den lyckliga utgången var i mångt och mycket beroende därav.

IV.

Den 6 augusti 1658 lämnade svenska flottan Kiel. Redan följande dag nåddes Korsör, och den 8 börjades utskeppningen. Marschen gick mot Köpenhamn, men i stället för att omedelbart söka inta staden, såsom enligt planen varit meningen, öppnades en regelrätt belägring. Vilken var orsaken härtill? Man kan utan överdrift säga, att detta är huvudproblemet när det gäller att klargöra genomförandet av anfallet mot Danmark.

En betydelsefull roll i sammanhanget har i allmänhet tilldelats Erik Dahlbergh, som skall ha rått Karl X Gustav att genast storma Köpenhamn, men konungen skall ha blivit övertalad av sina generaler att i stället börja en belägring.

Dahlberghs roll vid detta tillfälle har tagits upp i en särskild undersökning¹. Det framgår av denna, att uppgifterna om hans insatser härrör från honom själv, främst från hans sent nedtecknade »dagbok». I den kedja av inbördes motstridande och avvikande uppgifter Dahlbergh i skilda sammanhang lämnat om sin roll utgör dagboken en naturlig länk, där litterär utsmyckning och schablon bidragit att skymma bilden av verkligheten.

Det är ogörligt att söka förklara orsaken till den uteblivna stormningen med utgångspunkt från material, som härrör från en så otillförlitlig sagesman som Erik Dahlbergh. I den historiska litteraturen har man emellertid inte bara

---

¹ H. Villius, Erik Dahlbergh i spionuppdrag 1658, Se XXII, s. 1 ff.

diskuterat Dahlberghs och generalernas roll i sammanhanget. Även andra faktorer har anförts. F. F. Carlson skriver exempelvis sedan han lagt fram sina synpunkter om Erik Dahlbergh: »Så uppgav Karl X det beslut att taga staden genom överraskning, varpå han hade förnämligast byggt sitt hopp om framgång. Huru litet han varit betänkt på en belägring, visar sig därav, att han var utan grovt artilleri. Det var Köpenhamns förändrade hållning (d. v. s. att man i staden beredde sig till motstånd) som förnämligast föranlett förändringen i hans beslut»¹.

Fridericia anför liknande synpunkter. När Karl X Gustav nådde Köpenhamn »hvirvlede Røgskyer op fra de brændende Forstæder, halvt skjulende Voldene, Kirkerne, Slottene. Bag Røgskyerne kunde han ane et kraftigt Arbejde, en til Modstand besluttet Regering og Befolkning. Det kom ham uventet, saaledes havde Nakskov ikke tet sig, saaledes havde Kjøbenhavn ikke været stemt, da han sidste Gang rykkede frem imod Staden, saaledes havde han ikke tænkt sig det, da han gjorde Landgang saa godt som uden Kanoner»².

Konungen har varit helt inställd på att genast kunna bemäktiga sig Köpenhamn. Som bevis härför har man anført, att grovt artilleri inte medtagits. Men när konungen så fann, att staden berett sig till försvar, har han ändrat uppfattning och låtit övertala sig att börja en belägring³.

En delvis avvikande uppfattning anföres av Holm. Enligt honom har konungen »ryggat tillbaka för den oerhörda våldsakt med ty åtföljande rov och plundring, som en stormning innebar». Holm menar att Karl X Gustav inte längre fann en stormning nödvändig, när svenskarna kommit före holländarna till Öresund och faran för dessa enligt konungens bedömande var betydligt avlägsnad⁴.

De skäl som anförts för uppgivandet av den tidigare

¹ F. F. Carlson, s. 378 f.

² Fridericia, s. 365.

³ Se utom F. F. Carlson och Fridericia även Sveriges historia till våra dagar VII, s. 352 f. och Sveriges historia genom tiderna III, s. 54.

⁴ Holm, HT 1925, s. 278.

planen att söka »i en hast emportera stadhen» är allt annat än övertygande. Att Karl X Gustav inte tänkt sig annat än att Köpenhamn genast skulle kunna intas och därför inte brytt sig om att medta grovt artilleri, skulle i och för sig vittna om en förvånande brist på förutseende. Men dessutom, hur föreställer man sig att en stormning skulle kunnat ske utan grovt artilleri? Sådant erfordrades givetvis antingen man avsåg att storma eller belägra Köpenhamn.

Tanken att konungen ryggat tillbaka för den våldsakt en stormning innebar är lika omöjlig. Karl X Gustav hade tidigare inte låtit sig hejda av sådana hänsyn. Han var fostrad i 30-åriga krigets hårda och brutala skola och såg med andra ögon på sådana företeelser som rov och plundring än vi.

Förklaringen till att planen på stormning uppges får sökas på annat håll. Utgångspunkten måste bli de samtida källor till krigshändelserna, som bevarats. Tidigare forskning har i stor utsträckning underlåtit att genomgå detta material. Sålunda har man förbigått ett i sammanhanget viktigt dokument, tillkommet i Roskilde, där armén låg i kvarter natten till den 11 augusti. Det är en order till von Weyher i Frederiksdodde. Den text som är av intresse i detta sammanhang lyder: »Wir haben auss Euren unter 7 dieses an unss abgelassenen Schreiben ersehen, dass es Euch bey Defendirung dess Orthes Friedrichsudde an Stücken ermangeln würde weiln Ihr gahr damit nicht versehen; alss wihr aber Ordre hinterlassen, dass unser Feldt artiglerie wiederumb nacher Fühnen gehen solle; so werdet Ihr also wann dieselbe zu Euch hinüberkommet die daher befindliche Stücken in der Post Friedrichsudde behalten undt Sie auff benötigen Fall gebrauchen»¹.

Konungen, som redan i memorialet till Wrangel instruerat denne, att »alle præparatoria af swåra stycken måste wara widh handen»² har icke underlåtit att medföra det grova artilleriet, men det har skickats tillbaka, innan konungen med

¹ Karl Gustav till von Weyher 10(11)/8 1658, RR. — Det framgår ej klart om ordern utgätt på kvällen den 10 eller morgonen den 11.

² Jfr ovan s. 34.

huvuddelen av armén nått Köpenhamn. Det är typiskt att uppgiften i litteraturen om avsaknaden av grovt artilleri härrör från Dahlberghs dagbok och lika typiskt, att skulden för det föregivna förhållandet läggs på generalitetet. »Ett sådant stort förseende comitterade denne gången vårt generalitet, som öfwertalte Hans Kongl. Maj:tt att angripa een konungh och consequenter heela konungerijket uthij sitt näste och fästning och icke hafwa ett ensigt stycke, som kunde skiuta mehr än 3 £ järn medh sigh»¹.

Ordern till generalmajor von Weyher ger klart besked på en annan, och avgörande punkt. I avsaknad av fältartilleriet var en stormning utsiktslös. När ordern avfattas, har konungen redan uppgett planen att storma Köpenhamn.

Det kan knappast råda någon tvekan om, att det är själva rapporten om den fullständiga avsaknaden av artilleri i Frederiksodde, som kommit konungen att sända artilleriet från armén. Frederiksodde är i konungens tankar ända från första stund. Han visar omsorg om denna strategiskt viktiga punkt både vid krigsrådet i Flensburg den 24 juni och i memorialet till Wrangel den 18 juli. Även senare har han uppmärksamheten riktad på fästningen. Den 6 augusti avgår order till von Weyher att fortsätta befästandet av Frederiksodde. Folk skulle uppbådas för arbete på vallarna och trä anskaffas till palissader². Till pfalzgreven av Sulzbach skriver konungen två dagar senare och ger order, att krut »forder-sambst» skall skickas till Frederiksodde³.

Det anförda visar, att konungen hela tiden, både under planläggningen och under genomförandet av angreppet, vinnlägger sig om försvaret. Ordern till von Weyher ifrån Roskilde är ett led i en konsekvent strategi upplagd efter offensiva men också efter defensiva linjer. Denna inriktning också på det rent defensiva är ett drag i Karl X Gustavs strategiska profil, som inte tillräckligt beaktats.

Omsorgen om Frederiksodde har i första hand dikterats

¹ Erik Dahlberghs dagbok utg. av H. Lundström, s. 130. Uppsala 1912

² Karl Gustav till von Weyher 6/8 1658, RR.

³ Karl Gustav till pfalzgreven av Sulzbach 8/8 1658, RR.

av fruktan för den holländska flottan. I en order till pfalzgreven av Sulzbach av den 10 augusti skriver konungen, att han gett rikstygmästaren Erik Stenbock befallning att förse Frederiksodde och Fyn med fler dragoner eftersom han ansåg, att holländska flottan »bey gegenwertigen Conjunctionen» skulle närma sig och söka avskära förbindelsen mellan öarna och även för övrigt kunna försöka något »uf ein und andern Ohrt»¹.

När Karl X Gustav landsteg på Själland, befann sig den holländska flottan icke i danska farvatten, den befann sig överhuvud icke till sjöss. Men härom saknade konungen kunskap. Han måste därför utom danskarna räkna med holländarna som en möjlig fiende, en fiende som kunde dyka upp på valplatsen när som helst, lika plötsligt som han själv.

Två gånger kom den holländska flottan att bli en viktig faktor i det andra danska kriget. Den korsade allvarligt Karl X Gustavs planer inte bara då den i slutet av oktober 1658 efter sjöslaget i Öresund lyckades undsätta Köpenhamn utan redan vid krigsutbrottet i början av augusti, innan den ännu gått till segel. Faran för dess ankomst kom då konungen att uppge sin plan att storma Köpenhamn. Detta skedde icke, som man förut menat, sedan konungen och hären nått fram till den danska huvudstaden utan tidigare. Planen uppgavs, när konungen — senast i Roskilde — beslöt att återsända det för stormningen nödvändiga artilleriet.

---

¹ Karl Gustav till pfalzgreven av Sulzbach 10/8 1658, RR.

Hans Villius.